

Lapsen suoja henkiseltä väkivallalta: Suomen lainsäädännön ja ammattilaisten osaamisen kipupisteet

Tiina Kaitaniemi¹

TIIVISTELMÄ

Huolta pitävän aikuisen lapsen kohdistama henkinen väkivalta on tutkimuksissa todettu erittäin haitalliseksi lapsen kasvuille, kehitykselle ja fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle. Haitallisuudestaan huolimatta henkistä väkivaltaa ei juurikaan huomioida lastensuojelulaissa, laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tai rikoslaissa.

Lapsen suojaamiseen henkiseltä väkivallalta voivat vaikuttaa sen tunnistamiseen ja väkivallasta aiheutuvien haitallisten seurausten osoittamiseen eli psyykkisen haitan arviointiin liittyvät hankaluudet. Henkinen väkivalta on moninaista ja sen tunnistamisessa on haasteita niin terveydenhuollon, sosiaalihuollon, poliisin kuin oikeusalan ammattilaisilla.

Ammattilaisten osaamisen ja työkalujen puutteiden lisäksi lainsäädännön puutteellisuus vaikeuttaa henkisen väkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista. Henkisen väkivallan tekoja ei ole erikseen kriminalisoitu, vaan ne tulevat rangaistaviksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön kautta, jolloin on esitettävä näyttöä aiheutuneista seurauksista. Seurausten osoittamiseksi terveydenhuollon ammattilaisten on tehtävä psyykkisen haitan arviointi, joka vaatii ammattilaiselta kokonaisvaltaista ymmärrystä lapsen kehityksestä ja mielen toiminnasta sekä niihin vaikuttavista synnynnäisistä ja ympäristötekijöistä. Syy-yhteyden osoittamisen hankaluus henkisen väkivallan tapauksissa ja epäselvyys oikeudellisessa kontekstissa vaaditun syy-yhteyden vahvuudesta tekevät psyykkisen haitan arvioinnista haastavan tehtävän.

Artikkelissa tarkastellaan, miten tieteellisessä kirjallisuudessa käsitellään henkisen väkivallan tunnistamiseen liittyviä tekijöitä, haitan arvioinnin toteuttamista sekä syy-seuraussuhteen osoittamista psyykkisen haitan arvioinnissa, ja nostetaan keskusteluun lainsäädännön vaikutus lasten oikeuksien turvaamisessa.

¹ Kiitän tutkimusprofessori *Taina Laajasaloa* ohjauksesta ja käsikirjoituksen kommentoinnista sekä oikeusneuvos *Jussi Tapania* käsikirjoituksen kommentoinnista.

1 Johdanto

Vanhemman (tai muun huolta pitävän aikuisen, vanhemman asemassa olevan) lapsen kohdistama henkinen väkivalta on tunnistettu yhdeksi lapsuuden aikaisista kielteisistä kokemuksista (ACEs, *Adverse Childhood Experiences*), joiden on havaittu aiheuttavan pitkäkestoisen riskin lapsen kehitykselle ja fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle.² Tutkimuskirjallisuudessa huolta pitävän aikuisen lapsen kohdistamasta henkisestä väkivallasta käytetään myös käsitteitä psykologinen tai emotionaalinen kaltoinkohtelu. Henkinen väkivalta on muodoltaan moninaista. Se voi sisältää esimerkiksi pelottelua, uhkailua, torjumista, hylkäämistä, eristämistä, piittaamattomuutta, toisen suosimista lapsen kustannuksella, epäjohtonmukaista ja julmaa rajoittamista ja rankaisua, tunteiden ilmaisemisen kieltämistä, terveydenhuoltoon ja koulutukseen liittyvien tarpeiden laiminlyöntiä, nimittelyä, vähättelyä, nöyryyttämistä, altistamista lähisuhdeväkivallalle, läheisestä vieraannuttamista, vanhemman ja lapsen välisten rajojen kunnioittamattomuutta sekä kykenemättömyyttä tukea lapsen sosiaalista, kognitiivista ja emotionaalista kehitystä iänmukaisesti.³ Perheen sisäisessä vanhemman lapsen kohdistamassa väkivallassa on erityisenä piirteenä se, että väkivallan tekijä on henkilö, jonka velvollisuutena on huolehtia lapsesta, ja josta lapsi on erityisen riippuvainen. Henkistä väkivaltaa esiintyy usein muiden väkivallan ja kaltoinkohtelun muotojen yhteydessä.⁴ Lapsiuhritutkimuksessa henkinen väkivalta näyttäytyy suomalaisten lasten ja nuorten yleisimpinä perheessä koetun väkivallan muotona.⁵

Tutkimustiedon perusteella lapsen kohdistuva henkinen väkivalta on vähintään yhtä vahingollista lapsen terveydelle kuin seksuaaliväkivalta, fyysinen väkivalta ja fyysisen terveyden laiminlyönti, ja mahdollisesti jopa suurempi riski esimerkiksi elinaikaiselle masennukseen sairastumiselle, itsemurhariskille ja ajattelun häiriöille.⁶ Lapsuuden aikaisen henkisen väkivallan yhteys masennusriskiin on hyvin vahva. Henkinen väkivalta vaikuttaa olevan suurempi riskitekijä esimerkiksi masennukseen sairastumiselle kuin mikään muu lapsuuden ajan kielteisistä elämäkokemuksista. Esimerkiksi *Normanin ja kumppaneiden* meta-analyysi-

² Marla Brassard, Is Psychological Maltreatment as Harmful as Other Forms of Child Abuse and Neglect? A Research Review. APSAC ADVISOR, 31(3) 2019. Ks. myös Rosana Norman – Munkhtsetseg Byambaa – Rumna De – Alexander Butchart – James Scott – Theo Vos, The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. PLoS Medicine 9/2012, s. 11. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001349> ja Marije Stoltenborgh – Marijan Bakermans-Kranenburg – Lenneke Alink – Marinus van IJzendoorn, The Prevalence of Child Maltreatment across the Globe: Review of a Series of Meta-Analyses. Child Abuse Review, 24(1), 2015, s. 37–50. <https://doi.org/10.1002/car.2353>.

³ Taina Laajasalo – Eija Paavilainen – Vasilisa Järvillehto – Pia Keiski, Henkinen väkivalta ja laiminlyönti, s. 189–196 teoksessa Väkivallaton lapsuus – Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025 (Vsk. 27). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, 2019, s. 190. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4123-6>.

⁴ American Professional Society on the Abuse of Children (APSAC), APSAC PRACTICE GUIDELINES. The Investigation and Determination of Suspected Psychological Maltreatment of Children and Adolescents, 2019. <https://www.apsac.org/guidelines>.

⁵ Laura Mielityinen – Sari Hautamäki – Venla Hakala – Monica Fagerlund – Noora Ellonen, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2022: Määrät, piirteet ja niiden muutokset 1988–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:5. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7158-5>.

⁶ Brassard 2019.

sisä henkinen väkivalta kolminkertaisti riskin sairastua masennukseen, kun taas laiminlyönnäti kaksinkertaisti masennusriskin ja fyysinen väkivalta kasvatti masennusriskiä 54 %:lla.⁷

Lapsuuden ajan väkivaltakokemuksilla on selkeä yhteys myös itsetuhoisuusriskin kasvamiseen, esimerkiksi *Liun ja kumppaneiden* meta-analyysin mukaan henkinen väkivalta on muita väkivallan muotoja voimakkaammin yhteydessä itsetuhoisen käyttäytymisen riskin kasvuun⁸. Henkinen väkivalta on voimakkaammin yhteydessä kielteisten kognitioiden kehittymiseen itsestä ja maailmasta sekä sosiaaliseen ahdistuneisuuteen kuin seksuaaliväkivalta tai fyysinen väkivalta. Lapsuuden ajan väkivaltakokemukset kasvattavat riskiä myös psykoottiselle oireilulle, ja tähänkin liittyen henkinen väkivalta on erityisen suuri riskitekijä.⁹

Haitallisuudestaan huolimatta lapsen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa huomioidaan Suomen lainsäädännössä lähinnä epäsuorasti. Suomen lainsäädännössä henkinen väkivalta on mainittu laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL 1 §, 190/2019): ”Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä”. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta ratkaistaessa on otettava huomioon vanhempien kyky ”suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla” (LHL 10 §, 190/2019). Muutoin henkistä väkivaltaa ei suoraan mainita lastensuojelulaissa (LSL, 417/2007) tai laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lainsäädännössä muotoilu vaikuttaa suuntautuvan siihen, mitä lapsen tulisi saada¹⁰, ja esimerkiksi lastensuojelulain 4 §:n mukaan lapselle tulisi turvata turvallinen kasvuympäristö ja ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus sekä mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä. Henkinen väkivalta vaikuttaa tulevan tarkasteltavaksi vain väkivallan yleiskäsitteen alla tai epäsuorasti siten, että se estää laissa mainittujen lapsen etujen ja tarpeiden toteutumisen. Lainsäädännössä ei myöskään suoraan ohjata huomioimaan perheen sisäistä väkivaltaa, kun selvitetään lastensuojelun tarvetta, vaan lain (LSL 26 § ja 27 §, 417/2007) mukaan tulee arvioida välittömästi mahdollisen kiireellinen lastensuojelun tarve, ja lastensuojelun tarvetta selvitetään arvioimalla lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Suomessa henkisestä väkivallasta voidaan rangaista pahoinpitelynä. Rikoslain 21 luvun 5 §:n mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy myös se, joka ruumiillista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Kyseessä on siten seurausrikos, jonka toteennäyttäminen edellyttää empiiristä näyttöä seurauksista eli terveydentilan vahingoittumisesta tai kivun tai tajuttomuuden aiheuttamisesta.

Tolvasen ja Silvennoisen tekemän selvityksen mukaan lapsen kohdistuva henkinen väkivalta tulee Suomessa vain harvoin rangaistavaksi, ja epäilyjä pahoinpitelystä ruumiillista väkivaltaa tekemättä ei ylipäänsä usein syyttäjille käsiteltäväksi, ja osa syyteharkintaan edenneistä tapauksista päättyy syyttämättäjäättämispäätökseen.¹¹ Selvityksessä todetaan, että

⁷ Norman – Byambaa – Butchart – Scott – Vos 2012.

⁸ Jianbo Liu – Yumin Fang – Jingbo Gong – Xilong Cui – Tiantian Meng – Bo Xiao – Yuqiong He – Yanmei Shen – Xuerong Luo, Associations between suicidal behavior and childhood abuse and neglect: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 220, 2017, s. 147–155. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.03.060>.

⁹ Brassard 2019.

¹⁰ Ks. LHL 1 luku 1 § (190/2019) sekä LSL 1 luku 4 § (417/2007).

¹¹ Matti Tolvanen – Elisa Silvennoinen, Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta ja vainoamisen oikeuskäytännöstä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-675-0>.

syyttämättäjättämispäätösten ja annettujen tuomioiden perusteella pahoinpitely ruumiillista väkivaltaa tekemättä koskee usein voimakkaan päihtymyksen tai tajunnanmenetyksen aiheuttamista alaikäiselle alkoholia tai muuta päihdyttävää ainetta antamalla tai pienen lapsen terveydenhuollon, esimerkiksi hammashuollon, laiminlyöntiä. Terveyden vahingoittamista tarkastellaan tavallisemmin fyysisen terveyden kautta, kuten paleltumisena, päihtymystilana tai hampaiden reikiintymisenä. Henkisen väkivallan aiheuttaman psyykkisen terveyden vahingoittamisen osalta pahoinpitelyn tunnusmerkistöä sovelletaan vain harvoin. Tolvasen ja Silvennoisen selvityksen tuomioistuinaisissa oli vain kolme tapausta, joissa henkistä väkivaltaa oli käsitelty erikseen pahoinpitelyrikoksena. Näissä kahdesta fyysisen väkivallan tekeminen yksiköitiin samaan pahoinpitelyrikokseen kuuluvaksi, ja kolmannessa asianomistajan terveyttä vahingoitettiin pahoinpitelemällä kolmatta henkilöä. Tolvasen ja Silvennoisen selvityksen perusteella henkinen väkivalta tulee huomioiduksi lähinnä fyysisen väkivallan yhteydessä tai tilanteessa, jossa se on aiheuttanut helposti tunnistettavissa olevan muutoksen fyysisessä terveydentilassa tai fyysisessä voinnissa.¹²

Henkisen väkivallan huomioimiseen voivat vaikuttaa sen tunnistamiseen ja väkivallasta aiheutuvien haitallisten seurausten osoittamiseen eli haitan arviointiin liittyvät hankaluudet. Tarkastelen tässä artikkelissa, miten tieteellisessä kirjallisuudessa käsitellään henkisen väkivallan tunnistamiseen liittyviä tekijöitä, haitan arvioinnin toteuttamista ja syy-seuraussuhteen osoittamista psyykkisen haitan arvioinnissa sekä pohdin lainsäädännön vaikutusta lasten oikeuksien turvaamiseksi.

2 Henkisen väkivallan tunnistamiseen liittyvät vaikeudet

2.1 Tutkimustieto ammattilaisten kyvystä tunnistaa henkinen väkivalta

Henkisen väkivallan tunnistaminen on olennaista, jotta sitä voidaan käsitellä asianmukaisesti oikeudellisissa kontekstissa. Vaikka tietoisuus henkisestä väkivallasta on lisääntynyt, sen tunnistamisessa on edelleen vaikeuksia jopa ammattilaisilla. Esimerkiksi *Bakerin ja kumppaneiden* tutkimuksen mukaan Yhdysvalloissa APSACin (*American Professional Society on the Abuse of Children*) jäseniin kuuluvilla eri alojen ammattilaisilla oli vaikeuksia tunnistaa APSACin määritelmän mukaisia teon kuvauksia henkiseksi väkivallaksi.¹³ Tunnistamista vaikeuttavat esimerkiksi Yhdysvalloissa eri osavaltiojen psykologiseen kaltoinkohteluun liittyvien lastensuojelulakien epämääräisyys, ammattilaisten taitopuutteet henkiseen väkivaltaan liittyvien käyttäytymismallien tunnistamisessa, vaikeudet erottaa henkinen väkivalta huonosta vanhemmuudesta, tietopuutteet liittyen henkisen väkivallan haitallisuuteen sekä huomion kiinnittyminen fyysiseen väkivaltaan ja sen haitallisuuteen.¹⁴ Yhdysvalloissa henkisen väkivallan huomioimiseen lastensuojelutyössä vaikuttaa myös se, että useiden osavaltioiden lainsäädännössä on vaatimuksena osoittaa henkisen väkivallan aiheuttaneen lapselle haittaa.

¹² Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 41–45.

¹³ Amy Baker – Marla Brassard – Janet Rosenzweig, Psychological maltreatment: Definition and reporting barriers among American professionals in the field of child abuse. *Child Abuse and Neglect*, 114/2021. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104941>.

¹⁴ Baker – Brassard – Rosenzweig 2021.

Vaatus haitan osoittamisesta vaikuttaa vähentävän lastensuojelun puuttumista henkisen väkivallan tapauksiin.¹⁵

Suomessa henkisen väkivallan tunnistamista on selvitetty ammatillisille suunnatuilla kyselyillä. *Paasivirran ja kumppaneiden* kyselyyn vastanneesta 130:stä lastensuojelun ammatillisesta 90 prosenttia kertoi kohdanneensa lapsiin kohdistuvaa henkistä väkivaltaa usein tai erittäin usein, ja 49 prosenttia koki sen olevan hyvin tunnistettavissa. Kuitenkin vain 31 prosenttia lastensuojelun ammatillisista koki pystyvänsä puuttumaan lapsen kohtaamaan henkiseen väkivaltaan hyvin.¹⁶

Epäsuorasti lapsen kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistamisen vaikeudesta kertoo myös *Ståhlbergin* selvitys lapsen suojelutarpeen arviointikäytännöistä epäiltäessä lapsen kohdistuvaa väkivaltaa.¹⁷ Selvityksen keskiössä olivat arviointikäytännöt tilanteissa, joissa lapsen epäillä suoraan kohdistuneen fyysisestä väkivaltaa ja tilanteissa, joissa lapsen epäillä altistuneen vanhempien väliselle väkivallalle. Henkisen väkivallan eräs muoto on lapsen altistaminen lähisuhdeväkivallalle. *Ståhlbergin* selvityksessä havaittiin, että yhtenäisempänä käytäntönä sosiaalityöntekijöiden arviointikäytännöissä oli suoraan lapsen kohdistuvan fyysisen väkivallan epäilytilanteet, joissa arviointikäytännöt olivat lapsikeskeisempiä ja suojelutarpeen arviointi aloitetaan nopeasti tapaamalla lasta ja selvittämällä lasta tuntevan varhaiskasvatuksen ammatillaisen näkemys lapsen tilanteesta. Sen sijaan tilanteissa, joissa lapsen epäillä altistuneen vanhempien väliselle väkivallalle, arviointikäytännöt olivat epäyhtenäisempiä ja huomattavasti aikuiskeskeisempiä. Siten lähisuhdeväkivallalle altistumista ei välttämättä nähdä osana lapsen kohdistuvaa väkivaltaa.

Vaitomaan ja Särkelän vaativia erotilanteita ja palvelujärjestelmää koskevassa selvityksessä nousi esiin, että vaativissa ero- ja huoltoriidoissa esitetään usein väitteitä henkisestä väkivallasta.¹⁸ Selvityksessä ei eroteltu väkivallan kohdentumista aikuisiin tai lapsiin. Selvityksen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillaiset kokivat etenkin henkisen väkivallan eri muotojen tunnistamisen vaikeiksi, eikä vanhempien erotilanteissa väkivallan kartoittamiseen ole riittäviä työkaluja tai ohjeistuksia. *Vaitomaan ja Särkelän* selvityksen mukaan huoltoriitoja käsittelevät tuomarit kokivat tunnistavansa lähisuhdeväkivallan osana piilorikollisuutta, mutta väkivallan olemassaolon selvittäminen koettiin haasteeksi. Selvityksen mukaan tuomarit kokevat, että heiltä puuttuvat huoltoriidoissa käytettävät yhtenäiset toimintaohjeet väkivallan selvittämistyöhön ja yhdenmukaiset käytännöt siihen, millaisen painoarvon olemassa oleva näyttö saa.¹⁹

¹⁵ Amy Baker – Marla Brassard, Predictors of variation in self-reported rates of psychological maltreatment: A survey of statutes and a call for change. *Child Abuse and Neglect*, 96/2019. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104102>.

¹⁶ Annukka Paasivirta – Laura Holmi – Miia Ståhlberg – Taina Laajasalo, Uskalla nähdä – lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistamisen ja puuttumisen haasteet ammattilaisten silmin. Tutkimuksesta tiivistä 28/2022, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-875-0>.

¹⁷ Miia Ståhlberg, Selvitys lapsen suojelutarpeen arviointikäytännöistä epäiltäessä lapsen kohdistuvaa väkivaltaa, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi 41/2024. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-336-2>.

¹⁸ Johanna Vaitomaa – Riitta Särkelä (toim.), Selvitys vaativista erotilanteista ja palvelujärjestelmästä. Kansallisen lapsistrategian toimenpide 12. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2025:12 s. 100–101. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4237-0>.

¹⁹ Vaitomaa – Särkelä (toim) 2025, s. 100, 101, 104, 105.

2.2 Henkisen väkivallan monimuotoisuus ja muut tunnistamista vaikeuttavat asiat

Henkisen väkivallan tunnistamista vaikeuttaa sen monimuotoisuus, joka on yhteydessä myös käsitteiden ja määritelmien vaihtelevuuteen. Lapsiin kohdistuvaa henkistä väkivaltaa kuvattaessa on käytössä myös useita keskenään rinnakkaisia käsitteitä, kuten psykologinen kaltoinkohtelu. Vanhemman lapseen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa voidaan määritellä ja luokitella esimerkiksi seuraavasti (American Professional Society on the Abuse of Children APSAC, 2019, vapaa käännös):

Kyseessä on huolta pitävän aikuisen toistuva käytös tai yksittäinen tai useampi äärimmäinen tapahtuma, jotka estävät lapsen psykologisten perustarpeiden, kuten turvallisuuden, sosiaalisen kanssakäymisen, emotionaalisen ja sosiaalisen tuen, kognitiivisen stimulaation ja saadun arvostuksen, toteutumisen. Henkisen väkivallan teot viestivät lapselle, että hän on arvoton, viallinen, vahingoittunut/pilalla, vaarassa, eikä lapsi ole toivottu tai rakastettu, ja hän on korvattavissa tai hyödyllinen vain muiden tarpeiden täyttämiseen.

APSAC luokittelee teot kuuteen kategoriaan: 1) huoltajan hylkäävä ja halventava toiminta, 2) fyysisellä väkivallalla, tappamisella ja hylkäämisellä uhkailu sekä lapsen asettaminen vaaraan tai pelottaviin tilanteisiin, 3) lapsen hyödyntäminen tai turmeleminen, eli lapsen ohjaaminen käyttäytymään itselle vahingollisesti, antisosiaalisesti, rikollisesti tai muuten sopimattomasti, 4) lapsen emotionaalisiin tarpeisiin vastaamattomuus, 5) lapsen sosiaalinen eristäminen sekä 6) terveydellisten ja koulutuksellisten tarpeiden laiminlyönti.²⁰

Henkinen väkivalta voi siis sisältää hyvin monenlaisia ja toisistaan eroavia tekoja tai tekemättä jättämisii. Osa niistä on sellaisia, jotka voi tunnistaa henkiseksi väkivallaksi vasta tarkemmin arvioimalla, eikä rajanveto aina ole helppoa. Esimerkiksi kotitöiden teettäminen ikä- ja kehitystasolle sopeutetulla vastuulla, määrällä ja aikuisen tuella, on hyvää vanhemmuutta, joka valmentaa lasta aikuisuuden itsenäiseen elämään. Jos lapsella on ikätasoon sopimaton vastuu perheen kotitöistä tai pienempien sisarusten hoitamisesta, ja tämä haittaa lapsen mahdollisuuksia kaverisuhteisiin, lepoon, vapaa-aikaan ja opiskeluun, siirrytään henkisen väkivallan puolelle. Vanhempi voi aiheuttaa haittaa lapsen kehitykselle myös sillä, että lapsi ei saa tehdä mitään, jolloin lapsen arjen toiminnan taidot eivät kehity. Vanhemmuuteen kuuluu myös rajojen asettaminen ja lapsen ohjaaminen myönteisten tekemisten ja harrastusten pariin, mutta vanhempi voi myös tunkeutua lapsen elämään tavoilla, jolloin lapsella ei ole mahdollisuutta tuoda esiin omia tunteitaan, toiveitaan ja mielipiteitään, ja lapsi voi käytännössä olla pakottavan kontrollin alaisena. Hyvätkin vanhemmat voivat välillä toimia lapselle lievästi haitallisella tavalla, ja osalla vanhemmista on taitopuutteita, jotka johtavat toimimattomien tai vahingollisten vanhemmuuden käytäntöjen käyttämiseen. Yksittäisten epäsensitiivisten tilanteiden, toimimattomien vanhemmuustaitojen ja henkisen väkivallan erottelua toisistaan voidaan tehdä toiminnan säännöllisyyden, vakavuuden ja lapselle aiheutetun haitan perusteella.²¹ Kuormittavat elämäntilanteet vaikuttavat myös vanhemman kykyyn ja jaksamiseen toimia vanhempana, ja näissä tilanteissa voi myös tapahtua yksittäisiä vakavampia ylilyöntejä.²²

²⁰ APSAC 2019, s. 3–5.

²¹ Laajasalo – Paavilainen – Järvillehto – Keiski 2019, s. 192.

²² APSAC 2019, s. 9.

Henkiseen väkivaltaan puuttumista voivat vaikeuttaa perheiden kulttuurien, uskontojen ja arvojen ja moraalikäsitysten erilaisuus. Esimerkiksi perheen uskontoon liittyvät asiat, tavat ja uskomukset voivat johtaa lapselle vahingollisen perheympäristön kehittymiseen.²³ Esimerkiksi uskontoon kuuluva selkeä ja voimakkaasti arjessa näkyvä käsitys helvetistä ja demoneista voi muodostua lapselle voimakasta pelkoa aiheuttavaksi. Myös vanhempien välinen ero- ja huoltoriita voi olla tilanne, jossa lapsen kohdistuva henkinen väkivalta voi jäädä tunnistamatta. Vanhempien pitkittynyt ja korkean konfliktin huoltoriita on sinällään haitallista lapselle.²⁴ Huoltoriidan yhteydessä vanhempi voi myös toimia tavoilla, jotka ovat suoraan lapsen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa. Esimerkiksi lapsen voidaan kohdistaa vieraannuttamiskäyttäytymistä, lasta voidaan vetää riitaan mukaan, tai lasta ja lapsen omaisuutta voidaan käyttää riidan välineenä.²⁵

2.3 Lainsäädännön vaikutus henkisen väkivallan tunnistamiseen

Vaitomaan ja Särkelän selvityksessä lainsäädännön puutteellisuus nousi esiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten että tuomareiden vastauksissa. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten mielestä vieraannuttamiseen ja pakottavaan kontrolliin liittyvä lainsäädäntö on puutteellinen, ja lainsäädännön epäselvyys eri väkivallan muotojen tunnistamisessa tekee puuttumisen vaikeaksi. Huoltoriitoja käsittelevät tuomarit nimesivät henkisen väkivallan todentamisen erityisenä haasteena, koska selkeää määritelmää ei ole, ja lainsäädäntö on keinotonta tunnistamaan henkisen väkivallan.²⁶

Henkisen väkivallan huomioiminen lainsäädännössä ei yksinään varmista sen tunnistetuksi tulemistä kokonaisuudessaan, vaikka lainsäädäntö tunnistamiseen näyttää vaikuttavankin. Esimerkiksi *Sakakini* tuo esiin, että Kanadan Brittiläisen Kolumbian provinssissa perhelainsäädännössä on henkinen väkivalta määritelty yhdeksi perheväkivallan muodoksi, ja lasten asioista, kuten huoltajuudesta, tapaamisista ja lähestymiskielloista päätettäessä perheväkivallan esiintymistä tulisi arvioida, ja tämä arviointi on säädetty velvollisuudeksi perheasioissa asianajajina toimiville.²⁷ Sakakinin mukaan lainsäädännöstä huolimatta oikeusprosesseissa henkistä väkivaltaa ei kuitenkaan osata tarpeeksi kattavasti huomioida ja tunnistaa, ja huomiotta jäävät erityisesti ne emotionaaliseen laiminlyöntiin ja huomiotta jättämiseen liittyvät henkisen väkivallan muodot, joita ei ole laissa määritelty. Perheväkivallan huomioimista per-

²³ Joni Valkila, Selvitys lapsiasiavaltuutetulle: Joitakin lasten hyvinvoinnin kannalta ongelmallisia ilmiöitä uskonnyhteisöissä, Uskontojen uhrien tuki, selvityksiä 1/2015 <https://www.uskontojenuhrientuki.fi/wp-content/uploads/2016/11/lapsiasiavaltuutetulle.pdf>.

²⁴ Alexa Joyce, High-Conflict Divorce: A form of Child Neglect. *Family Court Review*, 54(4) 2016, s. 642–656, <https://doi.org/10.1111/fcre.12249>.

²⁵ Ks. pyrkimyksenä yhtenäinen kuvaus vanhemman lasta vahingoittavista käyttäytymismuodoista eroti-lanteessa: Mila Arch – Josue Garcia-Arch – Noemi Pereda, Indicators of Child Victimization in High-conflict Divorce: Interprofessional Consensus Based on a Delphi Panel. *Anuario de Psicología Jurídica* 34(1) 2024, s. 41–46. <https://doi.org/10.5093/apj2024a1>.

²⁶ Vaitomaa – Särkelä (toim) 2025, s. 100, 101, 104, 105.

²⁷ Haya Sakakini, Psychological Abuse Claims in Family Law Courts in BC: Legal Applications and Gaps. *Canadian Journal of Family Law* 34(1) 2021.

heoikeudellisia kysymyksiä ratkottaessa vaikeuttaa myös asianosaisten vaikeus tunnistaa ja tunnustaa perheväkivallan esiintyminen.²⁸

Lainsäädännön vaikutusta väkivallan huomioimiseen voitaisiin arvioida tarkastelemalla huoltoriidoissa tehtyjä oikeudenpäätöksiä nykyaikana ja vertailemalla tulosta Teija Hautasen vuoden 2010 väitöskirjaan, jossa on tutkittu, miten huoltoriidan viranomaiset käsittelevät oikeusprosessissa väitteitä perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta²⁹. Hautasen mukaan Suomessa huoltoriitojen yhteydessä esitettyjä väkivaltaväitteitä ei käsitelty yhdenmukaisesti. Vakava tai toistuva todeksi osoitettukaan perheväkivalta ei välttämättä annetun päätöksen perusteluissa vaikuttanut tehtyyn päätökseen, ja ylipäänsä tuomareiden kirjoittamissa perusteluissa oli varsin tavallista, että väkivaltaan ei otettu mitään kantaa. Osassa päätöksistä myös argumentoitiin, ettei väkivallalla ole merkitystä lapsen asioista päätettäessä, ja tätä voitiin perustella seuraavilla väitteillä: väkivalta ei ole kohdistunut lapseen, väkivalta on vanhempien parisuhdeasia, väkivalta on osa mennyttä aikaa, väkivalta ei ole vakavaa tai uhkaukset eivät merkitse todellista uhkaa.³⁰ Lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on sittemmin muutettu, ja vuonna 2019 voimaan astuneeseen lakiin on lisätty velvollisuus suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta. Ymmärrys väkivallasta on yleisestikin lisääntynyt yhteiskunnassa, mutta lainsäädännön muutoksen voisi olettaa näkyvän erityisesti tuomareiden antamissa perusteluissa.

Väkivallan huomioimista huoltoriidoissa lainuudistuksen jälkeen on kartoitettu Vaitomaan ja Särkelän vuonna 2025 julkaistussa selvityksessä tuomareille suunnatulla kyselyllä. Tuomareiden vastausten mukaan huoltoriitojen päätöksissä perusteltu ja muusta näytöstä tukea saava väkivalta otetaan vakavasti ja huomioidaan huoltoriitojen ratkaisuharkinnassa, mutta käytännöt väkivallan huomioon ottamisessa päätöksenteossa vaihtelevat suuresti, eikä tuomareilla ole riittävästi tietoa väkivallan tai väkivallan todistamisen vaikutuksista lapseen. Selvitykseen vastanneet tuomarit näkivät olennaisena erottaa, onko väkivalta vanhempien välistä vai kohdistuuko väkivalta tai sen uhka myös lapseen. Henkistä väkivaltaa mahdollisesti käyttäneen vanhemman kohdalla on pohdittava sitä, onko pelkoa sen kohdistumisesta lapseen ja miten laaja luonapito tai yhteydenpito on lapsen edun mukaista. Samassa selvityksessä kokemusasiantuntijat tuovat esiin näkemyksen, että tuomioistuinten osaaminen väkivaltailmiöstä on sattumanvaraista ja siinä on alueellisia eroavuuksia, eikä tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksissä suhtauduta riittävällä vakavuudella lapsen kokemaan tai todistamaan väkivaltaan, eikä lapsen kokemaa pelkoa huomioida.³¹ Tämän artikkelin kirjoittajan tiedossa ei ole Suomessa tehtyä suoraa tutkimusta siitä, kuinka lapsiin kohdistuvaa henkistä väkivaltaa huomioidaan huoltoriitojen päätöksissä.

Ammattilaisten taitopuutteet henkisen väkivallan eri muotojen tunnistamisessa voivat osaltaan selittää myös lapseen kohdistuvaan henkiseen väkivaltaan liittyvien oikeustapausten vähäistä määrää, kun ammattilaisten huomio kiinnittyy pääasiassa fyysisen väkivallan tekoihin. Rikosoikeusprosessissa ymmärrystä henkisestä väkivallasta, sen piirteistä ja monimuotoisuudesta tarvitaan paitsi esitutkinnan aloittamiseen, myös sen kartoittamiseen,

²⁸ Sakakini 2021.

²⁹ Teija Hautanen, *Väkivalta ja huoltoriidat*. Tampereen yliopisto, 2010, <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8192-5>.

³⁰ Hautanen 2010, s. 6, 111, 123, 133, 135.

³¹ Vaitomaa ja Särkelä (toim.) 2025, s. 106, 107.

millaisia ja kuinka vakavia epäillyt teot ovat olleet ja miten lapsi ajattelee niiden vaikuttaneen häneen. Tekojen vakavuutta arvioitaessa huomioidaan esimerkiksi henkisen väkivallan eri muotojen esiintyminen, toiminnan intensiivisyys, äärimmäisyys, toistuvuus ja ajallinen pitkäkestoisuus.³²

2.4 Henkisen väkivallan tunnistamisen parantaminen

Henkisen väkivallan tunnistamista voitaisiin parantaa esimerkiksi henkiseen väkivaltaan ilmiönä ja sen erilaisiin ilmenemismuotoihin liittyvillä koulutuksilla, eri ammattiryhmille suunnatuilla kansallisilla ohjeistuksilla sekä puuttumiseen ja selvittämiseen kohdentuvien konkreettisten menetelmien ja käytännönläheisen tiedon levittämisellä. Paasivirran ja kumppaneiden kyselyssä nousi esiin myös tarve henkisen väkivallan ja kasvattamisen käytäntöjen välisen rajan selkeyttämisestä, ja toive viranomaisyhteistyön, kuten konsultaation ja moniammatillisen työskentelyn, lisäämisestä henkisen väkivallan tilanteissa.³³ Monialainen yhteistyö on olennaista lapsen kokonaistilanteen hahmottamiselle, ja voi auttaa myös ammatillaisia tunnistamaan lapseen kohdistuvaa väkivaltaa. Suomessa eri alojen ammatillaiset ovat tuoneet esille lainsäädännön puutteiden vaikeuttavan henkisen väkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista.³⁴

3 Psyykkisen haitan arviointi

Haitan arviointi on merkityksellistä vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n (509/2004) mukaisen henkilövahinkoon liittyvien vahingonkorvauksien arvioinnissa. Lisäksi haitan arviointia voidaan oikeudenkäynnissä tarvita rangaistusta määrättäessä, sillä rikoslain 6 luvun 4 §:n (515/2003) mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa muun muassa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen. Erityiseen asemaan haitan arviointi nousee, kun käsitellään henkisellä väkivallalla tehtyä pahoinpitelyä, jolloin rikoksen toteen näyttäminen edellyttää näyttöä terveydentilan vahingoittumisesta tai kivun tai tajuttomuuden aiheuttamisesta (RL 21 luku 5 §, 578/1995).

3.1 Psyykkisen haitan arvioinnin toteutus

Lähtökohtana psyykkisen haitan arvioinnille on psykologin (tai lastenpsykiatrian) hyvien tutkimuskäytäntöjen³⁵ mukaisesti toteutettu tarpeeksi laadukas ja kattava yksilöllinen arviointi, jonka tekijällä on ymmärrystä muun muassa väkivallan vaikutuksesta lapsen kasvuun ja kehitykseen, traumatisoitumisesta ja esimerkiksi neuropsykiatristen häiriöiden ja traumaoi-

³² APSAC 2019, s. 7.

³³ Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022.

³⁴ Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022; Vaitomaa – Särkelä (toim.) 2025.

³⁵ Psykologiliitto. Psykologiliiton ohjeet psykologin tutkimuksen hyvästä prosessista. Viitattu 5/2025. <https://www.psyli.fi/neuvoja-ja-ohjeita/psykologin-ammattilinen-tyoskentely/ammattikaytantoihin-liittyvat-ohjeet-ja-suositukset/psykologin-tutkimuksiin-liittyvat-ohjeet-ja-suositukset/psykologin-tutkimuksen-hyva-prosessi/>.

reiden välisestä erotusdiagnoosista.³⁶ Tutkimuksessa käytetään kliinisen haastattelun ja havainnoinnin lisäksi riittävän laaja-alaisesti laadukkaita, asianmukaisia, tutkittavan kehitystasoon soveltuvia ja luotettavia tutkimusmenetelmiä ja -välineitä, joiden mahdolliset rajoitukset tulee huomioida tuloksia tulkittaessa. Tutkimusta tehdessä huomioidaan haitan arvioinnin erityispiirteet, kuten syy-seuraussuhteen pohdinnan merkityksen korostuminen ja sen varmistaminen, että lapsi ymmärtää ikätasoon sopivalla tavalla arviossa kerättävien tietojen ja johtopäätösten tulevan käytettäväksi oikeusprosessissa.³⁷ Haitan arviointiin liittyvänä erityispiirteenä on myös se, että tarvittaessa suostumus haitan arviointiin saadaan kärkeäjoikeuden rikosprosessia varten määräämältä edunvalvojalta lapsen vanhemman ollessa rikoksesta epäilty. Hypoteesiajattelun tulisi olla tavanomainen osa laadukasta lapsen psyykkisen voimien arviointia ja hoidon suunnittelua, eikä pelkästään haitan arviointiin liittyvä erityiskysymys. Arviointia ja lausuntoa tekevän ammattilaisen tietoisuus kognitiivisista vinoumista ja päättelyvirheistä auttaa luotettavan syy-seuraussuhteen päättelyssä. Esimerkiksi päättelyvirheisiin voivat johtaa arvojen ja mielipiteiden sekoittuminen faktoihin tai taipumus kiinnittää huomiota arvioijan omia ennakoajatuksia tukeviin havaintoihin (vahvistusvinouma).³⁸

Lasta arvioitessa kerätään tietoa eri ympäristöistä ja eri lähteistä, eli lapsen yksilötapaa-
misten lisäksi tietoa lapsen toimintakyvystä ja voinnista hankitaan huolta pitäviltä aikuisilta ja koulusta tai päivähoitosta.³⁹ Tavanomaisesti hoitotaholla lapsen psyykkistä vointia arvioi-
dessa tietoa ei systemaattisesti haeta koulua tai päiväkotia lukuun ottamatta vanhempien
ulkopuolelta. Vanhemman tekemän väkivallan aiheuttamaa haittaa arvioitaessa on tarpeen
kiinnittää enemmän huomiota muihin hyödynnettäviin tietolähteisiin.⁴⁰ Esimerkiksi yh-
teistyö lastensuojelun kanssa on myös monilla tavoin lapsen etua palvelevaa, ja molempien
ammattiryhmien työtä tukevaa. Haittaa arvioivan on tärkeä tietää riittävästi epäilyistä väki-
vallasta (väkivallan laadusta, tekijästä, vakavuudesta, tapahtuma-ajasta, kestosta), jotta tämä
voi arvioida tekojen vaikutusta lapsen terveydelle, ja siten tietoa tarvitaan myös poliisilta.
Tutkimuksessa huomioidaan lapsen kehityshistoria, merkittävät elämäntapahtumat, suvus-
sa mahdollisesti esiintyvät neuropsykiatriset ja psykiatriset sairaudet sekä aiemmin tehdyt
tutkimukset ja arvioinnit.⁴¹ Biopsykososiaalinen malli antaa hyvän teoreettisen lähtökohdan
psyykkisen haitan arviointiin ja syy-yhteyden ymmärtämiseen.⁴² Arvioinnissa huomioidaan

³⁶ Michael Goldberg, *Examining Children in Personal Injury Claims*. Teoksessa Steven Sparta – Gerald Koocher (toim.), *Forensic Mental Health Assessment of Children and Adolescents*. Oxford University Press 2006, s. 245–259. Louis Kraus – Christopher Thomas, *Practice Parameter for Child and Adolescent Forensic Evaluations*. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 50(12) 2011, s. 1299–1312. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.09.020>.

³⁷ Goldberg 2006, s. 245–259; Kraus – Thomas 2011; Psykologiliitto 2016; Psykologiliitto viitattu 5/2025. Gerald Young – Andrew Kane, *Causality in Psychology and Law*, s. 13–48, teoksessa Gerald Young – Andrew Kane – Keith Nicholson (toim.), *Causality of Psychological Injury. Presenting Evidence in Court*. Springer, 2007.

³⁸ Antonio Iudici – Alessandro Salvini – Elena Faccio – Gianluca Castelnuovo, *The Clinical Assessment in the Legal Field: An Empirical Study of Bias and Limitations in Forensic Expertise*. *Frontiers in Psychology* 6/2015. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01831>.

³⁹ Psykologiliitto viitattu 5/2025.

⁴⁰ Goldberg 2006, s. 254.

⁴¹ Goldberg 2006, s. 245–259; Psykologiliitto viitattu 5/2025.

⁴² Young – Kane 2007, s. 26.

myös lapsen yksilöllinen haavoittuvuus, eli lapsen alttius sairastua psyykkisesti väkivaltakokemusten yhteydessä.

Laadukkaaseen psyykkisen haitan arviointiin henkiseen väkivaltaan liittyvissä tapauksissa tarvitaan ajantasaista tietoa henkisen väkivallan haitallisuudesta verrattuna muihin haitallisiin lapsuudenajan kokemuksiin, tietoa haitan arvioinnista, tietoa keinoista arvioida syy-yhteyttä ja rohkeutta lausua siitä tietojensa perusteella sekä riittävää ja olennaiset asiat sisältävää tiedonsiirtoa poliisilta ja lastensuojelusta. Lisäksi terveydenhuollon ammattilaiset tarvitsevat riittävästi aikaa psyykkisen haitan arvioinnin tekemiseen, joten arviopyynnön tekeminen terveydenhuoltoon mahdollisimman pian esitutkinnan aikana on olennaista.

3.2 Hoitotaho haitan arvioinnin toteuttajana

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa usein suositellaan, että haitan arviointia ei ensisijaisesti tekisi lasta hoitava taho, vaan ulkopuolinen oikeuspsykologisiin kysymyksiin perehtynyt taho, jolloin välttyään rooliristiriidalta ja mahdolliselta eturistiriidalta.⁴³ Hoitavan tahon ollessa arvion tekijä on tärkeää keskustella avoimesti arvion tarkoituksesta, prosessista ja arviossa kerättävän tiedon luovuttamisesta oikeusprosessin käyttöön.⁴⁴ Suomalaisessa palvelujärjestelmässä hoitotaho lasten/nuorten mielenterveyspalveluista tai erikoissairaanhoidosta lasten- ja nuorisopsykiatrialta on ensisijainen taho haitan arviointiin, ja lausunto voidaan tehdä hoitosuhteessa kertyneiden tietojen perusteella.⁴⁵ Yksittäisissä tilanteissa haitan arviointi voidaan tehdä lasten oikeuspsykiatrian yksiköissä.

Hoitotahon toimiminen haitan arvioinnin toteuttajana on kirjoittajan mielestä toimiva ja lapsen edun mukainen toimintatapa, kunhan haitan arviointia tehdessä huomioidaan myös kyseisen lapsen kokonaistilanne. On todettu, että haitan arviointi on lähes aina asiakkaan edun mukaista.⁴⁶ Haitan arvioinnin yhteydessä tehdään myös hoidon tarpeen arviointia. On lapsen edun mukaista, että väkivallan vaikutus lapsen vointiin tulee arvioitua todenmukaisesti ja realistisesti, jotta hoito voidaan suunnitella ja kohdentaa oikein. Haitan arvion pyytäminen hoitotalolta varmistaa myös sen, että tieto tapahtuneesta väkivallasta kulkeutuu hoitotalolle. Tavanomaisesti hoitotahon tiedot lapsen tilanteesta pohjautuvat perheeltä saatuun tietoon, ja silloin perheen ensisijaisiksi kokemat asiat ovat parhaiten näkyvillä. Jos lapsen voinnista tehtäisiin hoitotahon ulkopuolella erillinen arviointi vain oikeusprosessin tarpeisiin, on riskinä myös lapsen siirtyminen arvioinnista seuraavaan ja hoidon aloittamisen lykkääntyminen, koska erityisesti erikoissairaanhoidon palvelujärjestelmien rakenteet usein ohjaavat aloittamaan työskentelyn arvioinnilla. Yleisesti haitan arvioinnissa on käytössä myös toimintamalli lausua aiheutuneesta haitasta olemassa olevien potilaskertomustietojen perusteella, eli arvio perustuu hoitotalolla jo olevaan tietoon.

⁴³ Kraus – Thomas 2011.

⁴⁴ Kraus – Thomas 2011.

⁴⁵ Maria Peltola – Riittakerttu Kaltiala – Hanna Lahtinen – Ilona Luoma – Kaija Puura, Suositus lääkäreille haitan arvioinnista alaikäisiin kohdistuvien seksuaalirikosten epäilyissä. Barnahus 2023, <https://barnahus.fi/wp-content/uploads/sites/14/2023/06/Suositus-laakareille-haitan-arvioinnista-alaikaisiin-kohdistuvien-seksuaalirikosten-epailyissa.pdf>.

⁴⁶ Psykologiliitto, Ohjeet psyykkisen haitan arvioimiseksi 2016.

Hoitotahon tekemissä haitan arvioinneissa riskeiksi on nähty roolin epäselvyyteen ja objektiivisuuteen liittyvät kysymykset.⁴⁷ Roolin muuttumiseen liittyvää hämmennystä ja epä-tietoisuutta sekä ammattilaiselle että potilaalle voi tulla erityisesti tilanteissa, joissa lapsella käynnissä ollut tuki- tai hoitokäyntijakso muuttuu yhtäkkiä arvioinniksi. Näissä tilanteissa esimerkiksi tiimi- ja työparityöskentelyn avulla voidaan arvioinnin tekeminen selkeämmin erottaa käynnissä olevasta hoidollisesta työskentelystä. Mahdollisena riskinä hoitotahon tekemälle haitan arvioinnille on rikoksesta epäillyn vanhemman kielteinen suhtautuminen tehtyyn lausuntoon ja sen jälkeiseen yhteistyöhön hoitotahon kanssa. Lasta hoitaessaan hoitotahon tulee kuitenkin joka tapauksessa pystyä rakentamaan käsittelyyn väkivaltaa tehneen vanhemman kanssa hänen tekojensa vaikutusta lapsen psyykkiseen vointiin ja kehitykseen arvioitaessa. Erityisesti vanhempien ero- ja huoltoriidan yhteydessä tulee huomioda mahdollisuus siihen, että toinen vanhempi voi pyrkiä vaikuttamaan hoitotahon tulkintaan lapsen tilanteesta. Tämänkin tunnistaminen on lapsen edun mukaista, ja näitä tilanteita tulee vastaan myös muutoin hoidollisessa kontekstissa kuin haitan arvioinnin yhteydessä. Olisi kuitenkin tärkeä taata terveydenhuollon ammattilaisille mahdollisuus koulutukseen ja konsultaatioon haitan arviointiin liittyvän työn tukemiseksi. Monimutkaisissa henkisen väkivallan tapauksissa voi myös olla perusteltua tehdä haitan arviointi lasten oikeuspsykiatrian yksikössä tai hoitotahon ja lasten oikeuspsykiatrian yksikön välisenä yhteistyönä.

4 Syy-yhteyden arviointi

Tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta syy-seuraussuhde lapsuuden väkivaltakokemusten ja haitallisten seurausten välillä on yleisellä tasolla osoitettavissa, sillä aiheuttajan ja lopputuloksen välillä on havaittu vahva ja johdonmukainen suhde, ajallinen yhteys on selkeä, syy-seuraussuhde on uskottava ja taustalla on laadukas, mekanismin selittävä teoreettinen malli. Lisäksi lapsuuden ajan väkivaltakokemuksilla ja niistä seuraavilla haitallisilla vaikutuksilla on havaittu annos-vaste-suhde: mitä enemmän väkivaltakokemuksia, sitä suurempia haittoja psyykkiselle ja fyysiselle terveydelle.⁴⁸ Jos lapsi kohtaa eri väkivallan muotoja, haitat ovat suuremmat kuin osiensa summa antaisi odottaa.

4.1 Syy-yhteyden osoittaminen yksilön kohdalla

Kuinka syy-seuraussuhde on osoitettavissa yksilön kohdalla, kun tiedetään, että syntyviin seurauksiin vaikuttavat selvästi lapsen yksilölliset tekijät, kuten ikä, kehitystaso, elinympäristö ja esimerkiksi geneettinen alttius ympäristön vaikutuksille? Tunnistettuna vaikeutena tieteellisen tiedon soveltamisessa oikeusprosesseihin on se, miten tieteellisistä ryhmätasolla tutkituista ilmiöistä voidaan tehdä yksilöön liittyviä päätöksiä.⁴⁹ Sinällään psykologiassa ja psyki-

⁴⁷ Kraus – Thomas 2011.

⁴⁸ Karen Hughes – Mark Bellis – Katherine Hardcastle – Dinesh Sethi – Alexander Butchart – Christopher Mikton – Lisa Jones – Michael Dunne, The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health* 2(8) 2017, s. e356–e366. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(17\)30118-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30118-4).

⁴⁹ David Faigman – John Monahan – Christopher Slobogin, Group to Individual (G2i) Inference in Scientific Expert Testimony. *University of Chicago Law Review* 81(2) 2014, s. 417–480.

atriassa sovelletaan jatkuvasti ryhmätason tutkimuksiin perustuvaa tietoa yksilöiden oireilun arviointiin ja hoidon suunnitteluun (esimerkiksi näyttöön perustuvien hoitomenetelmien käyttö ja niiden soveltuvuuden arvioiminen yksilökohtaisesti), mutta lastenpsykiatrialla tieteellisen tutkimuksen tarjoamaa etiologista tietoa käytetään enemmän diagnostiikan tai tukitoimien suunnittelun tukena kuin varsinaisesti todistamaan syy-seuraussuhdetta. Oikeuspsykologian alalla *Faigman ja kumppanit* ovat esittäneet, että tieteellisen tiedon hyödyntämistä oikeusprosessissa auttaa näytön erottelu tieteelliseen tutkimukseen perustuvaan teoreettiseen todisteluun ja yksilölliseen, diagnostiseen todisteluun.⁵⁰ Diagnostinen todistelu perustuu yksilölliseen arvioon ja asiantuntijan kykyyn yhdistää empiirinen viitekehys kyseisen tapauksen erityisiin olosuhteisiin. Pyrittäessä todistamaan, että jokin asia on aiheuttanut lääketieteellisen seurauksen, tulisi ensimmäiseksi esittää yleinen tieteellinen näyttö syy-seuraussuhteesta ja sen jälkeen kyseiseen tapaukseen liittyvä yksilöllinen, diagnostinen todistelu syy-yhteydestä.⁵¹

Suurimpana vaikeutena on erotella muiden kuormittavien elämäntapahtumien vaikutus lapsen psyykkiseen vointiin. Yksilölle liiallinen stressi on tunnettu riskitekijä psyykkiselle sairastumiselle riippumatta stressin aiheuttajasta.⁵² Lapseen kohdistuva henkinen väkivalta voi esiintyä samanaikaisesti muiden kuormittavien tekijöiden, kuten vanhemman mielenterveysongelmien, vanhempien päihteiden käytön, vanhempien parisuhderiitojen, vanhempien eron, matalan sosioekonomisen aseman tai lapsen koulunkäynti- ja kaverisuhdevaikeuksien yhteydessä. Esimerkiksi seksuaaliväkivallan aiheuttaman haitan arvioinnin yhteydessä voidaan usein hyödyntää väkivaltatapahtuminen ja oireilun välistä ajallista yhteyttä, ja aiemmat kuormittavat elämäntapahtumat voidaan tunnistaa lapsen haavoittuvuutta lisääviksi tekijöiksi.⁵³ Vanhemman lapsen kohdistamassa henkisessä väkivallassa on harvoin kyse yksittäisestä teosta vaan usein vuosien, ja jopa koko lapsen elämän ajan jatkuneesta toistuvien haitallisten väkivaltakokemusten sarjasta, jolloin ajallista yhteyttä ei samalla tavoin voida hyödyntää muiden kuormittavien elämäntapahtumien vaikutusten poissulkemisessa tai sen tunnistamisessa, millaisia muutoksia epäillyt teot ovat lapsen vointiin aiheuttaneet.

Tieteellistä ryhmätason tutkimustietoa voidaan käyttää yleisen tason todisteluna syy-yhteydestä, mutta tutkimustietoa voidaan hyödyntää myös yksilöllisessä arvioissa.⁵⁴ *Goodman-Delahunty ja Foote* ovat esittäneet, että haitan arviointia kannattaa lähestyä tapaustutkimuksena, jossa ryhmätason tutkimuksista saatua tietoa voidaan hyödyntää hypoteesien muodostamisessa ja syy-seuraussuhteen päättelyssä.⁵⁵ Esimerkiksi ryhmätason tutkimuksista saadaan tietoa siitä, millaisia seurauksia yleensä syntyy samankaltaisesta tapahtumasta, ja voidaan tutkia, vastaako yksilön oireilu näitä havaintoja. Samoin tutkimustiedon perusteella voidaan tutkia muiden yksilöllä havaittujen kuormittavien elämäntapahtumien yleisiä seu-

⁵⁰ Faigman – Monahan – Slobogin 2014.

⁵¹ Faigman – Monahan – Slobogin 2014.

⁵² Hasse Karlsson – Minna Lukkarinen – Laura Korhonen – Linnea Karlsson – Jetro Tuulari – Eeva-Leena Kataja, Stressin vaikutus aivoihin ja sairastuvuuteen eri ikäkausina. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 138(16) 2022, s. 1411–1417.

⁵³ Jane Goodman-Delahunty – William Foote, Forensic Evaluations Advance Scientific Theory: Assessing Causation of Harm. Pragmatic Case Studies in Psychotherapy 5(3) 2009, s. 38–52. <https://doi.org/10.14713/pcsp.v5i3.975>.

⁵⁴ Faigman – Monahan – Slobogin 2014; Goodman-Delahunty – Foote 2009.

⁵⁵ Goodman-Delahunty – Foote 2009.

rauksia. Tutkimustiedon ja yksilöstä laajasti kerätyn tiedon muodostaman kokonaisuuden pohjalta voidaan muodostaa perusteltuja päätelmiä syy-seuraussuhteesta.

Goodman-Delahunтын ja Footen esittämän mallin mukaisesti henkisen väkivallan tapauksissa voitaisiin hyödyntää varsinkin meta-analyysihin perustuvaa tutkimustietoa eri elämäntapahtumien aiheuttamien riskien suuruusluokan arvioinnissa. Esimerkiksi lapsella todetun masennusoireilun ja hänen kokemansa henkisen väkivallan syy-yhteyttä arvioitaessa voitaisiin verrata henkisen väkivallan ja muiden kuormittavien elämäkokemusten, kuten vanhempien eron, aiheuttamaa riskiä sairastua masennukseen. *Normanin ja kumppaneiden* meta-analyysissä henkinen väkivalta kasvatti masennukseen sairastumisen riskin kolminkertaiseksi, ja *Sandsin ja kumppaneiden* meta-analyysissä lapsuudessa koettu vanhempien avioero kasvatti riskiä sairastua masennukseen aikuisiällä 56 prosentilla.⁵⁶ Näiden perusteella henkinen väkivalta on huomattavasti suurempi riski masennukseen sairastumiselle kuin vanhempien avioero, vaikka on huomioitava, että eri tutkimusten suhdeluvut (*odds ratio*) eivät ole suoraan verrannollisia.

Tieteellisen ryhmätason tutkimustiedon soveltamisen rajoitukset on kuitenkin huomioitava, ja on oltava varovainen, ettei tehdä liian suoria johtopäätöksiä ryhmätiedon perusteella.⁵⁷ Ryhmätason tutkimustiedon soveltamisen vaikeudesta yksilölle tehtäviin ennusteisiin kertoo esimerkiksi se, että tutkimusten mukaan haitallisten lapsuudenajan kokemusten määrä (ns. ACE-pistemäärä) toimii heikosti yksilöllisten terveysriskien ennustamisessa.⁵⁸ Lausunnossa on tärkeää tuoda esille tutkimustietoon perustuvien ennusteiden rajallisuus, ja tutkimustietoa hyödynnettäessä on olennaista huomioida tutkimustiedon soveltuvuus käsiteltävään tapaukseen, esimerkiksi huomioimalla lapsen yksilölliset ominaisuudet ja käytetyt tutkimusmenetelmät.⁵⁹ Tieteelliset tutkimustulokset tarjoavat taustatietoa yksittäistapauksille, ja tutkimustiedon tarkkaan harkintaan perustuva soveltaminen on yksi työkalu asiantuntijan kliinisen ymmärryksen ja arvioinnin tueksi.⁶⁰

Syy-yhteyden arvioinnissa voidaan hyödyntää yksilöllisestä arviosta saatavia tietoja.⁶¹ Esimerkiksi isompien lasten, kielellisesti taitavien ja riittävillä itsetreflektiokyvyillä varustettujen lasten kanssa voidaan arvioinnin aikana tunnistaa, että väkivallasta epäillyn vanhemman toimintaan liittyvät asiat ja teot ovat selkeästi lapsen mielessä jatkuvasti, ja lapsella on näihin tilanteisiin liittyviä kielteisiä tunteita, kuten vihaa, pelkoa ja surua tai traumaattisia muistikuvia. Lapsi on myös voinut omaksua vanhemman kielteisen näkemyksen osaksi minäku-

⁵⁶ Norman – Byambaa – Butchart – Scott – Vos 2012. Amy Sands – Ellen Thompson – Darya Gaysina, Long-term influences of parental divorce on offspring affective disorders: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders* 218/2017, s. 105–114. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.04.015>.

⁵⁷ Carl Fisher – David Faigman – Paul Appelbaum, Toward a Jurisprudence of Psychiatric Evidence: Examining the Challenges of Reasoning from Group Data in Psychiatry to Individual Decisions in the Law. *U. Miami L. Rev.* 69/2015, s. 5–6.

⁵⁸ Alan Meehan – Jessie Baldwin – Stephanie Lewis – Jelena MacLeod – Andrea Danese, Poor Individual Risk Classification from Adverse Childhood Experiences Screening. *American Journal of Preventive Medicine* 62(3) 2022, s. 427–432. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2021.08.008>.

⁵⁹ William Bernet – David Corwin, An Evidence-Based Approach for Estimating Present and Future Damages from Child Sexual Abuse. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 34/2006, s. 224–230.

⁶⁰ Fisher – Faigman – Appelbaum 2015.

⁶¹ Esim. Bernet – Corwin 2006.

vaansa, ja siten lapsen mielenmaisema voi kertoa tapahtumien yhteydestä lapsen psyykkiseen vointiin. Kaikilla lapsilla ei kuitenkaan ole kykyä tunnistaa tai sanallistaa oireitaan ja ajatuksiaan sillä tarkkuudella, että niiden perusteella voitaisiin vetää johtopäätöksiä siitä, mitkä elämäntapahtumat ovat erityisesti lasta kuormittavia. Lisäksi lapsi voi kohdata samanaikaisesti useamman kuormittavan elämäkokemuksen, jotka voivat olla jatkuvasti lapsen mielessä. Esimerkiksi lapsi voi kohdata toistuvasti henkistä väkivaltaa sekä koulu- että kotiympäristössä, jolloin molemmat ovat lapsen psyykkistä terveyttä heikentäviä tekijöitä. Muut samanaikaiset kuormitustekijät voivat olla haavoittuvuutta lisääviä tekijöitä (ns. *thin / eggshell skull*) tai osaa oireilusta selittäviä tekijöitä, jolloin rikosepäilyyn liittyvien tekojen voidaan nähdä johtaneen jo ennestään heikentyneen psyykkisen voinnin huonontumiseen (ns. *crumbling skull*).⁶² Esimerkiksi voitaisiin todeta, että koulukiusaaminen osaltaan todennäköisesti selittää lapsen psyykkistä huonovointisuutta, mutta on varsin todennäköistä, että kotona tapahtunut henkinen väkivalta on sitä entisestään huonontanut.

Haitan ja syy-yhteyden osoittamisen vaatimus väkivaltarikoksesta tuomitsemiseksi tilanteissa, joissa vanhempi on pitkäkestoisesti kohdistanut lapseen henkistä väkivaltaa, johtaa tietyllä tapaa vinoutuneeseen asioiden tarkasteluun. Suoran syy-yhteyden osoittaminen on erityisen vaikeaa niiden lasten kohdalla, joilla on elämässään useita vahingollisia ja kuormittavia kokemuksia. Tästä näkökulmasta heidän on vaikeampi saada oikeutta ja yhteiskunnalta tulevaa viestiä siitä, että heitä ei saa kohdella huonosti. Voidaan kysyä, onko ennemminkin teon moitittavuutta lisäävä tekijä, jos koulukiusattuun lapseen kohdistetaan samanaikaisesti kotona henkistä väkivaltaa, jolloin lapsella ei ole missään turvallista ympäristöä? Lisäksi erityisesti kiintymyssuhteessa varhaislapsuudesta asti tapahtuva väkivalta vaarantaa lapsen sosioemotionaalista kehitystä, ja tämä voi ilmetä muun muassa tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn vaikeuksina sekä puutteina sosiaalisissa taidoissa, jolloin lapsi on suuremmassa riskissä vertaissuhteiden vaikeuksille.⁶³ Siten vanhemman lapseen kohdistama väkivalta voidaan nähdä riskitekijänä sille, että lapsi kohtaa koulukiusaamista tai muita vaikeuksia vertaissuhteissa.

4.2 Syy-yhteyden vahvuus

Lapsen hoitotahon kynnystä lausua lapsen oireilun johtuvan lapseen kohdistuneesta väkivaltaasta voi kasvattaa epätietoisuus siitä, kuinka vahvasti syy-yhteys on osoitettava. Syy-yhteyden kohdalla on hyvä huomioida eri tieteenalojen ja ammattialojen käsitykset syy-yhteydestä. Luonnontieteellinen syy-yhteyden arviointi edellyttää varsin korkeaa todennäköisyyttä (95–99 %). Lääketieteellinen syy-yhteys perustuu luonnontieteelliseen syy-yhteyteen, mutta on sitä väljempi, ja lääkäreille annettujen ohjeiden mukaan syy-yhteyden varmuudesta lausutaan portaittain (erittäin todennäköinen, todennäköinen, mahdollinen, epätodennäköinen, erittäin epätodennäköinen).⁶⁴ Oikeudellinen syy-yhteys ja luonnontieteellinen syy-yhteys

⁶² Goodman-Delahunty – Foote 2009. Gerald Young, *Causality: Concepts, Issues, and Recommendations*, s. 49–86, teoksessa Gerald Young – Andrew Kane – Keith Nicholson (toim.), *Causality of Psychological Injury. Presenting Evidence in Court*. Springer, 2007.

⁶³ Alan Carr, *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology. A contextual approach*. (3. p.). Routledge. 2016, s. 827.

⁶⁴ Peltola – Kaltiala – Lahtinen – Luoma – Puura 2023.

ovat eri asioita, mutta oikeudellista syy-yhteyttä harkittaessa pohjaudutaan lääketieteelliseen syy-yhteyteen. Syy-yhteyttä harkittaessa on otettava huomioon muutkin kuin lääketieteelliset seikat, joiden perusteella voidaan tehdä päätelmiä syy-yhteyden olemassaolosta tai sen puuttumisesta.⁶⁵ Oikeudellinen syy-yhteys edellyttää sopivaa ajallista yhteyttä ja lisäksi aiheuttajaksi epäillyn teon on oltava riittävä aiheuttamaan havaitun seurauksen. Muut mahdolliset selitystekijät on suljettava pois vaihtoehtoisina aiheuttajina. Vahingonkorvausoikeudellinen syy-yhteyden olemassaolo ei edellytä täyttä varmuutta eikä edes sitä lähellä olevaa korkea-asteista todennäköisyyttä.⁶⁶ Esimerkiksi kansainvälisen tieteellisen tutkimuskirjallisuuden mukaan seksuaaliväkivaltaan liittyvissä vahingonkorvausasioissa syy-yhteyden asteeksi riittää ”todennäköisempi kuin”.⁶⁷ Seksuaaliväkivallan haitallisuus on sellaisenaan tunnustettu lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä, ja tämä voi helpottaa myös sen haitallisuuden arviointia, mutta henkisen väkivallan kohdalla näin ei ole. Rikosoikeudellisesti syy-yhteyden näyttökynys on korkeampi kuin vahingonkorvausoikeudellinen, mutta kuinka korkea se käytännössä on?

Oikeustapauksia, joissa käsitellään huolta pitävän aikuisen lapsen kohdistamaa henkistä väkivaltaa, on vain vähän, niihin liittyvät syyttämisen- ja tuomitsemiskäytännöt ovat epäyhtenäisiä, eikä asiasta ole korkeimman oikeuden ennakkopäätöstä.⁶⁸ Tolvasen ja Silvennoisen selvityksen mukaan yhdessä Lapin kärjäoikeuden antamassa ratkaisussa (22.3.2019, R 18/859) isä tuomittiin lapsen rangaistusluonteisesta hiusten leikkaamisesta, joiden katsottiin olleen asianomistajille häpeällisiä ja kärsimystä aiheuttavia ja siten niiden katsottiin vahingoittaneen lasten terveyttä.⁶⁹ Tolvasen ja Silvennoisen selvityksestä ei käy ilmi tarkemmin tapauksessa tehtyä näytön arviointia, mutta tämän tiedon perusteella terveyden vahingoittuminen tässä tapauksessa ei ole edellyttänyt näyttöä teosta aiheutuneesta psykiatrisesta sairaudesta. Selvityksessä kerrotaan myös Satakunnan kärjäoikeuden (28.8.2020, R 20/393) antamasta ratkaisusta, jossa henkisen väkivallan teot luettiin samaan pahoinpitelyyn fyysisen väkivallan tekojen kanssa. Tapauksessa vastaaja oli toistuvasti reagoinut lastensa tekemiin ja sanomisiin ennalta-arvaamattomasti ja aggressiivisesti huutamalla ja arvostelemalla näitä, kommentoimalla heidän älykkyyttään ja ulkonäköään sekä uhkaamalla ruumiillisella väkivallalla. Toiminnallaan vastaaja oli luonut pelon ilmapiirin, missä muut perheenjäsenet joutuivat jatkuvasti olemaan varuillaan. Toiminnan katsottiin olleen tahallista muun muassa sillä perusteella, että lastensuojelu oli tuonut toiminnan haitallisuutta vastaajalle esille.⁷⁰ Molemmilla lapsilla oli todettu erilaisia psyykkisiä seurauksia, mutta Tolvasen ja Silvennoisen selvityksestä ei käy ilmi, kuinka suurella todennäköisyydellä on pystytty osoittamaan lasten psyykkisen oireilun liittyvän juuri pitkällä ajanjaksolla koettuun henkiseen väkivaltaan. Tolvasen ja Silvennoisen selvityksestä saatavien tietojen perusteella ei voida arvioida, onko

⁶⁵ Pirjo Aaltonen, Lääketieteellisen lausunnon merkityksestä oikeudellisessa päätöksenteossa, s. 37–55 teoksessa Raimo Lahti – Jukka Siro (toim.), Asiantuntemustieto ja asiantuntijat oikeudessa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2011.

⁶⁶ Aaltonen 2011, s. 41–42.

⁶⁷ Young – Kane 2007, s. 37.

⁶⁸ Tolvanen – Silvennoinen 2023.

⁶⁹ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 44.

⁷⁰ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 44.

näissä kahdessa tapauksessa aiheutuneesta haitasta lausuttu samantasoisella syy-yhteyden todennäköisyysasteella kuin olisi riittävää vahingonkorvauksia käsitellessä.

Oikeuskäytännön vähäisyydestä ja epäyhtenäisyydestä syntyy vaikutelma siitä, että lapsiin kohdistuvia henkisen väkivallan tapauksia ei edes viedä eteenpäin esitutkinnassa ja oikeusprosessissa, koska näyttökynnystä aiheutuneesta haitasta pidetään niin vaikeasti saavutettavana. Siten ei myöskään kerry oikeuskäytäntöä, joka selvittäisi käsitystä siitä, millä todennäköisyyden asteella on esitettävä lapsen psyykkisen oireilun yhteys vanhemman käyttämään henkiseen väkivaltaan. Ainakaan terveydenhuollon ammattilaiselle ei ole selvää, kuinka suurella todennäköisyydellä on rikosepäilyn yhteydessä osoitettava lapsen psyykkisen oireilun johtuvan juuri henkisestä väkivallasta? Riittääkö syy-seuraussuhteen asteeksi sama kuin vahingonkorvausten yhteydessä vai onko vaatimuksena näyttö terveyden vahingoittumisesta tekojen seurauksena ilman varteenotettavaa epäilyä? Psyykkisen haitan arviointi on jo sinällään haastava tehtävä, ja henkisen väkivallan monimuotoisuus, pitkäkestoisuus ja yhtäaikaisten esiintymien muiden kuormittavien elämäntapahtumien kanssa vaikeuttavat entisestään haitan arvioinnin tekemistä. Syy-yhteyden selvittäminen ja siitä lausuminen ”todennäköisempää kuin” -tasolla on kuitenkin mahdollista asiaan perehtyneen ammattilaisen toimesta, mutta mikäli teon ja seurauksen syy-yhteyden vaadittu taso on ”ilman varteenotettavaa epäilyä”, asetetaan terveydenhuollon ammattilaiset lähes mahdottoman tehtävän eteen. Tietenkään rikosoikeudellisen näytön arviointi ei kuulu terveydenhuollon ammattilaisille, vaan on tuomareiden tehtävä oikeusprosessissa, ja oikeudessa syy-yhteyttä harkittaessa otetaan huomioon muutkin kuin lääketieteelliset seikat. Silti näen myös terveydenhuollon ammattilaisten hyötyvän sen selkeyttämisestä, miten ja millä todennäköisyysasteella aiheutuneesta haitasta ja syy-yhteydestä on lausuttava henkiseen väkivaltaan liittyvässä pahoinpitelyepäilyn yhteydessä. Oikeuskäytännön lisäksi myös tutkimustieto syy-yhteyksysymyksistä haitan arvioiden yhteydessä näyttäytyy tärkeänä asian selkeyttämisessä.

5 Pohdinta

Vanhemman lapsen kohdistama henkinen väkivalta on tutkimuskirjallisuudessa tunnistettu selvästi lapsen kehitystä ja terveyttä vaarantavaksi, mutta sen haitallisuutta ei ole Suomen lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä suoraan tunnustettu kuten esimerkiksi seksuaaliväkivallan, eikä sitä ole kriminalisoitu itsenäisessä rikossäännöksessä. Henkistä väkivaltaa ei myöskään suoraan mainita lastensuojelulaissa (417/20027).

Perheoikeudellisesti eli vaativissa ero- ja huoltoriidoissa väitteet henkisestä väkivallasta ovat yleisiä⁷¹, mutta ei ole tutkimusta siitä, miten ja millä laajuudella lapsen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa huoltoriitojen yhteydessä selvitetään ja miten se huomioidaan huoltoriitoihin liittyvässä päätöksenteossa. Toivonen ja Kääriäinen ovat äskettäin julkaisseet tutkimuksen siitä, kuinka henkinen väkivalta ilmenee lastensuojelun kirjauksissa, ja kuinka sitä huomioidaan huostaanotosta päätettäessä.⁷² Toivonen ja Kääriäinen havaitsivat, että vaikka henkinen väkivalta oli selvästi tunnistettu ja aiemmin lastensuojelun asiakaskertomukseen kirjattu, ajan myötä henkinen väkivalta jäi taustalle lastensuojelun työskentelyssä ja huomio

⁷¹ Vaitomaa – Särkelä (toim.) 2025.

⁷² Virve Toivonen – Aino Kääriäinen, Emotional violence against children as documented in Finnish child welfare records. Child Protection and Practice 5/2025, s. 100165. <https://doi.org/10.1016/j.chipro.2025.100165>.

kiinnittyi lapsen tunne- ja käytösoireiluun. Usein päätös sijoittaa lapsi kodin ulkopuolelle perusteltiin lapsen tunne- ja käytösoireilla, ja lapselle vahingollinen pitkään jatkunut kodin tilanne oli huostaanoton perusteena vain pienessä osassa tapauksia. Toivonen ja Kääriäinen nostavat esiin, että havaittu lasten tunne- ja käytösoireilu on tutkimuksissa tunnistettu seuraus henkisestä väkivallasta, ja lapsen voimakas oireilu voi viitata siihen, että lapsi ja perhe eivät ole saaneet ajoissa oikeanlaista tukea.

Rikosoikeudessa lapseen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa käsitellään vain harvoin. Nykytilanteessa vaikuttaa olevan suuren kynnyksen takana, että lapseen kohdistunut pitkäaikainen, vakavasti lapsen kehitystä ja terveyttä uhkaava, henkinen väkivalta otetaan tutkintaan tai nostetaan syyte, vaikka samaan aikaan oikeudessa käsitellään haittavaikutuksiltaan huomattavasti lievempiä aikuisiin kohdistuneita tekoja esimerkiksi kunnianloukkaustapauksissa.⁷³

Tolvasen ja Silvennoisen selvityksen perusteella henkiseen väkivaltaan liittyvä syyte ei ole johtanut rikosoikeudelliseen vastuuseen (joko tehty syyttämättäjäättämisspätös tai syyte hylätty tuomioistuimessa) sen takia, että ei ole näyttöä vastaajan toimimisesta syytteen mukaisesti, teon tahallisuudesta ei ole näyttöä tai ei ole esitetty riittävää syy-yhteyttä asianomistajan terveydentilassa tapahtuneisiin muutoksiin.⁷⁴ Jos lapseen kohdistuvan henkisen väkivallan kohdalla näytöksi vaaditaan vastaajan toimineen syytteessä kuvatulla tavalla ilman varteenotettavaa epäilyä, näyttöä terveyden vahingoittumisesta juuri tekojen seurauksena ilman varteenotettavaa epäilyä sekä erillistä todistelua näytöksi siitä, että vastaajan täytynyt pitää varsin todennäköisenä (RL 3 luku 6 §) sitä, että hänen toiminnastaan aiheutuu lapselle haitallisia seurauksia, voidaan kysyä, onko tämä näytön vaatimus oikeassa suhteessa esimerkiksi fyysisellä väkivallalla tehtyyn pahoinpitelyyn nähden?

Suomen lainsäädännössä ei missään määritellä vanhemman lapseen kohdistamaa henkistä väkivaltaa ja sen mahdollisia ilmenemismuotoja. Henkisen väkivallan tarkempi määrittelyminen voisi auttaa esimerkiksi poliisia tai sosiaalityöntekijää kiinnittämään huomiota olennaisiin asioihin heidän tehdessään esitutkintaa tai suojelun tarpeen arviointia. Tutkittaessa lapseen kohdistuvaa fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa tulisi huomioida myös henkisen väkivallan ulottuvuus, joka voi huomattavasti pahentaa lapselle aiheutuvia vahingollisia seurauksia. Esitetty lapsirauharikos on tärkeä askel eteenpäin, ja nostaa näkyviin sen, että lapsen altistaminen läheiseen kohdistuvalle väkivallalle on myös lapseen kohdistuvaa väkivaltaa.⁷⁵ Ymmärrys henkisen väkivallan haitallisuudesta lisääntyy jatkuvasti, ja poliisin rikosilmoitusjärjestelmään lisätään vuonna 2025 uutena luokittelumuotona henkinen väkivalta.⁷⁶ Ajan myötä selviää, miten tämä vaikuttaa lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan.

Tolvanen ja Silvennoinen ovat esittäneet, että rikoslakiin olisi perusteltua säätää uusi rikostunnusmerkistö pakottavasta kontrollista: ”Joka oikeudettomasti toistuvasti uhkauksella, pakottamisella, vapaudenriistolla, väkivallalla tai muulla niihin verrattavalla loukkauksella kohtuuttomasti rajoittaa toisen itsemääräämisoikeutta siten, että teko on omiaan aiheuttamaan teon kohteessa pelkoa tai ahdistusta, on tuomittava pakottavasta kontrollista sakkoon

⁷³ Esimerkiksi: Ilta-Sanomat 17.2.2025 Sohvaperunat-Jorma huusi yhden sanan Tokmannin jonossa – sai tuomion kunnianloukkauksesta. <https://www.is.fi/viihde/art-2000011038516.html>.

⁷⁴ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 41–45.

⁷⁵ Lakialoite LA 41/2024 vp, Lakialoite laiksi rikoslain 21 luvun muuttamisesta, 4.11.2024. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Sivut/LA_41+2024.aspx.

⁷⁶ Poliisi 25.11.2024. <https://poliisi.fi/-/hae-apua-jos-koet-tarvetta-lyoda-tai-satuttaa-toista-ihmistä>.

tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi”.⁷⁷ Tämä esitys pakottavasta kontrollista olisi tärkeä askel yleisesti henkisen väkivallan merkityksen tunnustamisessa, ja täydentäisi erityisesti naiseen kohdistuvan väkivallan, vainoamisen ja ehkä myös ihmiskauppaan liittyvän väkivallan kriminalisointia. Tolvasen ja Silvennoisen esitys ei kuitenkaan kehityopsykologisesta näkökulmasta huomioi riittävällä tavalla lapsen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa, varsinkin tilanteissa, joissa väkivallan tekijä on lapsen vanhempi tai muu huolta pitävä aikuinen. Yhdeksi ongelmaksi nousee määrittely itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta, kun lasten kohdalla ikään ja kehitystasoon sopivan itsemääräämisoikeuden määrittely on muutoinkin haastavaa. Esitys ei myöskään kata monia sellaisia henkisen väkivallan muotoja, jotka ovat erityisesti vanhempi–lapsi-suhteessa merkityksellisiä, kuten lapsen arvottomuutta ja viallisuutta viestivä vanhemman toiminta tai vanhemman välinpitämättömyys ja lapsen huomiotta jättäminen.

Tolvanen ja Silvennoinen näkevät, että rikoslain 21 luvun 5 §:n nykyinen muotoilu “terveyden vahingoittaminen ruumiillista väkivaltaa tekemättä”, olisi jatkossakin käytettävissä tapauksissa, joissa huoltaja laiminlyö lapsen terveydestä ja hoivasta huolehtimisen, vaikka näissä rikosvastuu jää toteuttamatta, koska huoltajan toiminnan tahallisuutta ei pystytty osoittamaan.⁷⁸ Lain nykyinen muotoilu ei kuitenkaan kunnolla kata esimerkiksi niitä tilanteita, joissa vanhempi laiminlyö mahdollisten kehityksellisten vaikeuksien tutkimisen tai kuntoutuksen, kuten puhe- tai toimintaterapian. Esimerkiksi kielellisen kehityksen vaikeudet ovat selkeä riski lapsen kehitykselle, ja näissä tilanteissa kielellisiä taitoja on erittäin tärkeä tukea systemaattisesti.⁷⁹ Lastenneuvolassa laajojen terveystarkastusten tarkoituksena on havaita lapsen tuen tarve mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, koska tuen avulla voidaan ehkäistä erityisesti oppimisvaikeuksiin liittyvien sekundaaristen psykososiaalisten haittojen syntyä.⁸⁰ Terveystuonon asiakirjojen perusteella voidaan todeta esimerkiksi puhe- tai toimintaterapeutin käyntien jääneen toteutumatta, mutta on hyvin vaikea osoittaa miten ja kuinka paljon kyseisen lapsen terveyteen ja kehitykseen kuntoutuksen puuttuminen on vaikuttanut. Lisäksi tapauksissa, joissa huoltaja laiminlyö lapsen terveydestä ja hoivasta huolehtimisen, rikosvastuu jää toteuttamatta yleensä siksi, ettei huoltajan toiminnan tahallisuutta ole pystytty osoittamaan.⁸¹

Voitaisiinko lainsäädännön muutosta odotellessa henkisen väkivallan tapauksissa soveltaa myös kivun aiheuttamisen kriteeriä? Sinällään nykyisen tutkimustiedon ja yleisen elämäkokemuksen perusteella henkinen väkivalta voitaisiin myös todeta suoraan kipua aiheuttavaksi. Aivokuvantamistutkimuksissa on havaittu esimerkiksi sosiaalisen hylkäyksen näkyvän

⁷⁷ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 63–64.

⁷⁸ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 65.

⁷⁹ Kehityksellinen kielihäiriö: Käypä hoito -suositus. Kehityksellinen kielihäiriö (kielen kehityksen häiriö, lapset ja nuoret). Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin, Suomen Foniatri ry:n ja Suomen Lastenneurologisen Yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 25.3.2025). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi.

⁸⁰ Merja Saarinen – Ulla Korpilahti – Jarmo Salo, Neljän vuoden ikäisen lapsen laaja terveystarkastus. NEUKO-tietokanta. Duodecim. Terveysportti 2021. <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko/article/nla00082?toc=1112237> (viitattu 25.3.2025).

⁸¹ Tolvanen – Silvennoinen 2023, s. 65.

aivoissa samanlaisena reaktiona kuin fyysinen kipu⁸², ja me kaikki tiedämme, että sanoilla voi itketä ja satuttaa toista. Erityisesti tämä voitaisiin tunnustaa tilanteissa, joissa on kyseessä pitkäaikainen ja toistuva lapsen kohdistuva henkinen väkivalta ja tekijänä on lapsen oma vanhempi. Voitaaisiinko lasten kohdalla myös toistuva pelon tunne katsoa kipua vastaavaksi aiheutuneeksi haitaksi? Henkiseen väkivaltaan voi kuulua monia uhkaa ja pelkoa synnyttäviä elementtejä, joten pelon tunteesta voi tulla lapselle päivittäinen seuralainen. Tunnekokemuksia ei sinällään ole katsottu riittäviksi osoitukseksi aiheutuneesta haitasta, vaan on edellytetty lääketieteellistä näyttöä aiheutuneesta vahingosta. Tähän liittyvä tarkka muotoilu lain esitoissa (HE 116/1998 vp s. 3) on seuraavanlainen: ”Surun tai pelon tunteet taikka niitä vastaavat normaaliin elämään kuuluvat epämiellyttävät tunnetilat eivät ole vahingonkorvauslain nojalla korvattavia henkilövahinkoja.” Psykologina huomio kiinnittyy kohtaan ”normaaliin elämään kuuluvat epämiellyttävät tunnetilat” – voidaanko todella sanoa, että pitkäaikainen mahdollisesti päivittäinen pelon kokemus on normaaliin elämään kuuluva tunnetila? Pelon tunteen kokeminen on kuitenkin huomioitu myös rikoslain 25 luvun 7 a §:n vainoamista koskevassa lainsäädännössä, jossa rangaistavuus edellyttää, että tekijän menettely on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta. *Matti Tolvanen* on nostonut⁸³ esiin senkin, että pahoinpitelyssä myös yritys on rangaistava, jolloin henkisen väkivallan rikoksia voitaisiin tarvittaessa käsitellä myös tästä lähtökohdasta. Nykyisen tutkimustiedon valossa voidaan hyvin suurella varmuudella sanoa vanhemman lapsen kohdistaman henkisen väkivallan aiheuttavan lapsen terveydelle hyvin suuren riskin.

Kehityopsykologian näkökulmasta näyttää siltä, että lapsiin kohdistuvaa henkistä väkivaltaa ja kaltoinkohtelua ei huomoida sen haitallisuuteen sopivassa mittakaavassa varsinkaan niissä tilanteissa, joissa väkivallan tekijä on lapsesta huolta pitävä aikuinen. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on ollut Suomessa lainsäädännönä vuodesta 1991. Artiklassa 19 määrätään, että lapsen suojelemiseksi kaikenlaiselta väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä ja hyväksikäytöltä on toteutettava kaikki tarvittavat lainsäädännölliset, hallinnolliset, sosiaaliset ja koulutukselliset toimenpiteet. Voidaan perustellusti kysyä, vastaa-ko tämänhetkinen lainsäädännöllinen tilanne tarpeeksi hyvin tähän velvoitteeseen.

⁸² Naomi Eisenberger – Matthew Lieberman – Kipling Williams, Does Rejection Hurt? An fMRI Study of Social Exclusion. *Science* 302(5643) 2003, s. 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>. Ethan Kross – Marc Berman – Walter Mischel – Edward Smith – Tor Wager, Social rejection shares somatosensory representations with physical pain. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 108(15) 2011, s. 6270–6275. <https://doi.org/10.1073/pnas.1102693108>.

⁸³ Mm. 13.2.2025 suullinen tiedonanto.